

Каракасіди О. Ф., аспірантка, МАУП, м. Київ

*Karakasidi O., Post-graduate student,
Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv*

СПЕЦИФІКА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

SPECIFICITY OF CONSTITUTIONAL LEGAL FRAMEWORKS OF STATE POWER IN MODERN UKRAINE AND PROBLEMS OF ITS PRACTICAL IMPLEMENTATION

Аналізуються загальні та специфічні особливості конституційно-правових основ державної влади в Україні в контексті загальносвітової практики здійснення такої влади. Особлива увага зосереджена на специфіці норм Конституції України (1996 р.). окремий акцент робиться на державному контролі, примусовому характері державної політики.

Ключові слова: *державна влада, конституційно-правові норми державної влади, форми практичної реалізації державної влади.*

The general and specific features of the constitutional and legal foundations of state power in Ukraine are analyzed in the context of worldwide practice of exercising such power. Particular attention is focused on the specifics of the norms of the Constitution of Ukraine (1996). A special emphasis is placed on state control, the compulsory nature of state policy.

Keywords: *state power, constitutional legal norms of state power, forms of practical realization of state power.*

Постановка проблеми. Державна влада – важливіший атрибут політики, інструмент реалізації інтересів великих соціумів і, водночас, надто мінливий, складний соціально-політичний феномен, що постійно змінюється, а, в окремих аспектах, є і надто суперечливим і навіть протирічливим. Особливо багато проблем не лише із формуванням, функціонуванням і практичною реалізацією державної влади але й з усвідомленням, обґрунтуванням її сутнісних характеристик, виникає у суспільствах, що лише формуються або радикально трансформуються, оскільки основу державної влади становлять політична система, політичний режим, система влади окремо взятої країни. До таких країн сповна відноситься і сучасна Україна, де усі складові держав-

ної влади знаходяться у динаміці становлення. Тут вирішальне значення мають: модель влади (взаємини між окремими її гілками), конституційно-правові норми, що обстоюють таку владу, реалізація функцій державної влади в контексті як світової, так і власної національної практики.

Перераховані та інші проблеми мають науковий і прикладний характер. В першому випадку, є можливість вдосконалити політико-правові засади формування державної влади, а у другому – поліпшити практичні засоби та механізми її реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологія дослідження означеної в статті проблеми – державної влади, – базується на врахуванні наступних специфічних умов:

а) соціально-класовий підхід, як основа дослідження феномену «влада» взагалі та «державна влада» зокрема;

б) урахування конкретно-соціополітичного підходу до дослідження державної влади, оскільки маємо брати до уваги множинний характер влади у суспільстві взагалі, її постійну дифузю, участь у владі багатьох суб'єктів;

в) потребу конструювання не тільки загального поняття влади, але й специфіки окремих її видів (економіка, політика, соціальна сфера, молодіжна, сімейна та інші політики);

г) постійна диференціація суспільної та особистої влади і вони, як переплітаються так і можуть бути надзвичайно тісно пов'язані між собою;

г) врахування різноманітних особливостей влади у різних соціально-політичних структурах;

д) виокремлення вольових, правових та інших начал влади [9, с. 26].

Концептуально виходимо з того, що державна влада, як феномен, є різновидом влади, політичною владою [1], базовими засадами такої влади є її асиметричність, інверсійність, комбінований характер, ресурсність, комулятивність тощо.

В процесі дослідження державної влади повинні враховувати проблему її поділу (за Ш. Монтенське), та те, що така влада має свої специфічні функції [8]. Але головне, – державна влада є найпоширенішою і найвпливовішою владою з усіх інших різновидів політичної влади.

Врешті, в процесі вивчення державної влади як складного суспільного, соціального феномену, варто обов'язково розглядати такі невід'ємні її атрибути як: поділ влади і розподіл владних повноважень; децентралізація влади; субсидіарність влади; демократизація державної влади. Нині, в період суттєвих трансформацій політичних систем багатьох держав світу, на що звертають увагу такі зарубіжні та вітчизняні дослідники як І. Алексеєнко, В. Бакуменко [3], В. Бебик [1], Д. Веймер, Р. Вайнінг, К. Гаджієв, В. Горбатенко [4], О. Данильян, П. Кислий, В. Чарльз [5], Б. Кухта [8], О. Лазаренко, Т. Панченко, В. Погорілко [7], Н. Хома та ін., перераховані та інші проблеми суті, специфіки, особливостей функціонування державної влади були і залишаються недостатньо дослідженими. Йдеться про зміни

державної влади в умовах глобалізаційних процесів, демократизації, переходу суспільств від постіндустріальних на інформаційні засади тощо.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати специфіку конституційно-правових основ закріплення статусу державної влади в суверенній Україні сьогодні з виділенням та обґрунтуванням тих проблемних аспектів, що потребують подальшого нормативно-правового врегулювання з метою посилення консолідуючої ролі державної влади у розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Дослідити і схарактеризувати специфіку конституційно-правових основ державної влади в сучасній Україні видається можливим за умов:

а) ретроспективно-короткого нагадування щодо особливостей такої влади загалом;

б) аналізу конституційних норм, якими детермінована державна влада в Україні сьогодні;

в) виокремлення тих специфічних ознак, що має державна влада у сучасній Україні у деякому порівнянні зі специфікою такої влади у інших країнах, а головне, – акценту на тому, які проблеми політико-правового характеру тут виникають.

З усіх визначень поняття «державна влада», обираємо те, що дають відомі українські фахівці в галузі державного управління В. Бакуменко, С. Кравченко, В. Малиновський. Воно таке: «Державна влада – політико-правовий інструмент забезпечення функціонування держави та реалізації її місії через систему повноважень і механізмів, що застосовуються від імені держави спеціально утвореними органами [4, с. 143]. Хіба що до такого визначення слід було б додати ще й «Організаційний механізм», оскільки без нього практична реалізація державної влади реально неможлива.

Державна влада завжди базується на відповідних принципах, до яких відносять такі:

- суверенності держави (державний суверенітет);
- здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову та її єдності;
- демократизму формування і функціонування органів державної влади (виборності, гласності тощо);
- верховенства права;
- гуманізму органів державної влади, визнання людини найвищою соціальною цінністю;
- системності і структурованості органів такої влади;
- постійності і детермінованості складу і повноважень органів державної влади;
- поєднання засад колегіальності і єдиноначальності в організації і діяльності органів державної влади;
- поєднання в системі органів державної влади центральних, вищих,

верховних і місцевих органів державної влади;

- поєднання державної влади і безпосереднього народовладдя, безпосередньої і представницької демократії;
- поєднання державної влади і місцевого самоврядування;
- поєднання національного і міжнародного права у регулюванні організації і діяльності органів державної влади;
- територіальності державної влади;
- гарантованості організації і діяльності органів державної влади і їх відповідальності [7, с. 13].

В ХХІ столітті, до того ж, до перерахованих принципів державної влади небезпідставно стали відносити принципи: інформаційної, наукової, фінансової та іншої забезпеченості, гласності та ін. Вважаємо, що таке збільшення кількості принципів є доречним, хоча більш-менш єдиної точки зору з цього питання поки що немає. Те ж саме стосується і функцій державної влади, оскільки можна, хіба що, зійтися лише на виділенні трьох основних, домінуючих функцій: законодавча; управління; правосуддя.

Такі функції дійсно не викликають сумніву тому, що походять від наявних трьох основних гілок влади, але вони, зрозуміло, є і неповними, і невичерпними, оскільки в Україні, наприклад, є, як ряд органів державної влади, яких функціонально практично не можна віднести до тієї чи іншої основної гілки влади. Особливо важко зробити це у федеративних та конфедеративних державах, де у федеративних структурах є власні, специфічні органи влади.

Закономірно, що державна влада, – і в цілому її, мабуть, найпринциповішого характеру особливість, – пов'язана і обумовлена зовнішніми і внутрішніми функціями держави. Зовнішні функції головним чином згруповані і пов'язані із зовнішньою політикою, взаєминами з іншими країнами, в основі якої є інтереси держави та завдання по їх реалізації. До внутрішніх функцій держави більшість фахівців відносять: економічну, соціальну, культурно-виховну, функцію підтримки громадського порядку [1, с. 179-180].

Основу державної влади в сучасній Україні, як і у будь-якій державі світу, складають правові засади, які закріплюють:

1. Конституція України. Вона містить як загальні основи організації і здійснення державної влади в Україні, так і правові основи організації і здійснення окремих видів державної влади: законодавчої, виконавчої, судової.

2. Закони України. Вони закріплюють статус, положення про окремі органи або види органів державної влади (Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, прокуратуру тощо).

3. Регламенти органів державної влади.

4. Галузеві законодавчі акти про органи державної влади.

Державну владу в Україні можна поділяти, характеризувати за:

- територіальною ознакою (поширенням): загальнодержавна,

регіональна, місцева;

- часом здійснення: постійна, тимчасова;
- функціями: законодавча, виконавча, судова (контрольно-наглядову, Президентську та ін.);
- правовими підставами: конституційна, законна, легітимна, неконституційна, нелегітимна, незаконна, колоніальна, окупаційна, корумпована, «тіньова» та ін.;
- способом здійснення: демократичну, ліберальну, авторитарну, тоталітарну;
- конституційно-правовим статусом: суверенну, несуверенну, несамостійну, залежну;
- наслідками діяльності: ефективну, неефективну, сильну, слабку, прогресивну, регресивну (реакційну), реальну, символічну, формальну;
- політичною орієнтацією: влада лівих, правих, центристів та ін.;
- характером (спрямуванням): внутрішня, зовнішня.

В цьому плані державна влада в Україні мало чим відрізняється від такої влади у інших країнах.

Конституція України (1996 р.) не містить окремого положення, в якому би визначався феномен «державна влада». Однак декілька статей Конституції відображають певні риси цього явища і дають уяву про його цілісність. Це такі статті:

- ст. 6: «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» [6, с. 5];
- ст. 19: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [там само, с. 8];
- ст. 38: «Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування [там само, с. 16]. Йдеться про право громадян брати участь в управлінні справами держави;
- ст. 75, 113 визначають дві гілки влади – Парламент (законодавча влада), Уряд (вищий орган в системі виконавчої влади), а ст. 102 – статус Президента України як глави держави, що виступає від її імені;
- ст. 124 – визначає основні засади правосуддя (судочинства в Україні), а у ст. 147 йдеться про Конституційний Суд в Україні.

Коментуючи вказані вище та інші статті Конституції України, що обумовлюють суть, характер, специфіку державної влади в сучасній Україні, неважко дійти таких основоположних висновків:

а) державна влада в Україні є владою політичною, і в цьому плані вона не відрізняється від такої влади у інших країнах;

б) будучи єдиною, державна влада, водночас, поділяється на три ос-

новні види (гілки) – законодавчу, виконавчу, судову;

в) державна влада здійснюється державою, її органами та посадовими особами у відповідності з Конституцією України, Законами України. Можна, в даному випадку, хіба що вести мову про конкретну специфіку окремих конституційних норм чи законів України.

Пояснюючи суть, характер політичної влади в сучасній Україні безпосередньо через коментар окремих статей Конституції України, група українських правників дають таке її визначення: «Державна влада – це організація і здійснення політичної влади в Україні державою, її органами і посадовими особами у межах і порядку, непередбачених Конституцією і законами України. Тобто державна влада – це, ще раз підкреслимо, один із видів політичної (публічної) влади, що здійснюється державою, її органами та посадовими особами» [7, с. 6]. Важливо при цьому, що вказаними авторами наголошується на існуванні безпосередньо влади народу, народовладдя (вибори, референдуми тощо). Звідси автори логічно роблять висновок про те, що «державна влада, за своєю суттю, є волевиявленням держави, її органів та посадових осіб, передбаченим Конституцією і законами України» [там само, с. 7].

Державна влада в Україні тлумачиться також як: а) право народу (ст. 5); б) право територіальної громади (ст. 140); в) повноваження органів законодавчої, виконавчої і судової влади (ст. 6, 85) та ін.

Влада загалом, а державна влада безпосередньо – категорії, як вказувалося, надто мінливі, Але для них характерні, одночасно, і загального характеру зміни. Так, після Другої світової війни однією з досить помітних тенденцій виявилася децентралізація влади. По суті цей процес торкнувся не лише федеративних держав, в яких децентралізація владних повноважень є основним фактором успішного функціонування країни, а й унітарних країн. Йдеться про так звані проміжні владні структури, які перебувають між центральною та місцевими ланками влади і отримали назву регіональних [4, с. 34].

По суті, принцип децентралізації найчастіше визначається як спосіб організації державної влади, що має дві основні форми:

а) територіальна децентралізація (політична), яка характеризується наступними ознаками: офіційне визнання державою існування адміністративно-територіальних утворень, надання їм статусу юридичної особи, організація адміністративно-територіальних утворень на виборній основі; передавання окремих повноважень держави на підставі закону відповідним децентралізованим органам влади;

б) децентралізація функціональна (технічна), яка визначається такими характеристиками: виокремлення із загального обсягу публічної діяльності певного її різновиду (наприклад, у Франції функціональна децентралізація проявляється у поділі означеного обсягу публічної діяльності за послугами, що надаються органами публічної адміністрації і називаються «децентралізація за послугами»), надання повноважень щодо управління таким ви-

дом діяльності окремі спеціалізованій установі (організації), надання статусу юридичної особи відповідним децентралізованим органам влади [там само, с. 34].

В Україні децентралізація влади має власні специфіку і відмінності, як і функціонування спеціальних механізмів, за рахунок яких така влада здійснюється. До механізмів державної влади в Україні (науковці В. Погорілко, О. Ботанов, В. Аверьянов, І. Тимченко та ін. [6]) відносять, перш за все, такі:

1) організаційний механізм (організаційні основи) державної влади: органи державної влади, державні організації та інші суб'єкти, яким делеговані повноваження зі здійснення державної влади;

2) нормативно-правовий механізм (нормативно-правові основи) державної влади.

Однією з найважливіших форм практичної реалізації державної політики, державної влади, є державний контроль. Цілісно йдеться про забезпечення дотримання законів, інших нормативно-правових актів, рішень виконавчих органів влади, які існують у державі. Цю функцію реалізує велика і поширена система різноманітних державних органів, до яких відносять парламенти (в Україні – Верховна Рада України), рахункові палати, суди, уповноважені з прав людини, різноманітні виборчі комісії, контрольно-інспекційні, контрольно-ревізійні органи уряду, відповідних міністерств.

В цілому, згруповано, контроль поділять на парламентський, конституційний, судовий, фінансовий та ін. Сам порядок, процедури контролю відповідним чином прописуються, затверджуються і здійснюються. Проблема контролю, при цьому має багато аспектів: реальність, черговість, послідовність, якість, дієвість і багато іншого, що реально виникає в житті і що досить часто робить контроль навпаки формальним і недієвим.

Практична реалізація державної політики здійснюється в першу чергу і головним чином за рахунок прийняття і реалізації державно-управлінських рішень [6].

Це – акти соціального управління, пов'язані із регулюванням відповідних суспільних відносин – їх виникненням, зміною або припущенням. Такі акти приймають вищі та центральні органи державної влади з тим, аби:

1) реалізувати державну стратегію (її складові) суспільного розвитку;

2) розв'язати певні загальнодержавні, регіональні та інші проблеми тощо.

Основними ознаками державно-управлінських рішень є:

а) прийняття таких рішень відповідними вищими або центральними органами державної влади;

б) оформлення рішень у вигляді нормативно-правових актів (що робить їх обов'язковими). Це також: програми, концепції, плани, сценарії, організаційно-розпорядчі рішення та ін.;

- в) належність до державно-управлінських відносин;
- г) обов'язковість до виконання зазначеними адресатами;
- д) забезпеченість ресурсами для виконання тощо.

У кожній країні, в залежності від політичної системи, системи влади існує власна адміністративна структура, що реалізує таку владу. Загалом (за термінологією Лімана) виділяють такі структури: злиті, дуальні, системи з розділеною ієрархією. Вони виглядають таким чином:

а) злиті системи (наприклад, Франція, Україна). Префент департаменту (в Україні – голова облдержадміністрації) – професійний державний службовець, якого призначає центральна влада. На противагу їм створюються і функціонують місцеві ради з обмеженими повноваженнями;

б) дуальні системи (наприклад, Ірландія, Великобританія). Тут управління здійснюється головним чином через виконавчі комітети, однак функції місцевого самоврядування виконує рада. Така рада обмежена у фінансових ресурсах, що розподіляються центральним урядом. Крім того повноваження мера є достатньо символічними, а виконання функцій місцевого самоврядування обмежуються;

в) система з розподіленою ієрархією. Вони найбільш характерні для скандинавських країн, де центральний уряд призначає членів місцевих органів влади, але населені пункти, одночасно, мають власні ради з колективною відповідальністю, як у дуальній системі. Тут губернатор провінції має координаційні функції по відношенню до урядових відомств [5, с. 143].

З усіх особливостей функціонування державної влади виділимо ту, що пов'язана із її гуманізмом, оскільки в такій владі завжди присутнє насильство, як засіб, специфічний механізм здобуття, утримання, реалізації влади. Досить детально ця проблема аналізується львівськими політологами у праці «Основи політичної науки: Курс лекцій за ред. Б. Кухта. ЧЗ: Політична свідомість і культура / Б. Кухта, Я. Климанська, А. Романюк та ін. – Львів: Кальварія, 1998. – 556 с.» [8].

По-перш, автори вказаної праці детально обґрунтовують тезу про те, що політичну владу завжди характеризує застосування організованого насильства і примусу.

По-друге, таке насильство держава здійснює через систему своїх спеціальних органів.

По-третє, політичне насильство має системний, загальний характер.

По-четверте, без політичного насилля, яке використовується, між тим, в інтересах і людини, і суспільства, неможливо утримати систему та політичний режим такої системи від розпаду.

По-п'яте, політичне насильство є фактично легітимним, «освяченим» законом (є примус, покарання, органи, структура тощо).

Зрозуміло і те, що політичне насилля може використовуватися у різний спосіб, задля різної мети. Воно може мати різні рівні моральності. Так, відомо, що таке насилля часто набуває таких форм, що стає трагедією для життя

мільйонів людей. Більше того, таке насилля (як це було за тоталітарного «радянського» суспільства) виправдовується, пояснюється, як ніби-то реальна суспільна потреба. А тому, як казав відомий філософ Генрі Торо «Ми повинні бути спочатку людьми, а потім уже підданими уряду. Бажано вихувати повагу не стільки до закону, скільки до справедливості...».

У цьому контексті наукової проблематики звертаємо увагу на недостатнє вивчення і обґрунтування проблеми «примусу-підпорядкування» у владі, в тому числі і в українській. Наприклад, відомий польський дослідник Єжі Вятр визначав владу, як «можливість віддавати накази в умовах, коли той, кому наказують, зобов'язаний коритися». А видатний німецький політолог і соціолог Макс Вебер вважав, що в основі влади знаходиться асиметричність між суб'єктами політики, коли один суб'єкт має можливість впливати на іншого.

Вважаємо доказовою точку зору, згідно з якою проблеми державної влади, її організації слід аналізувати, спираючись на три слідуючі базові засади її проявів:

а) право, сила, воля;

б) свобода дій та розпоряджень;

в) здатність і можливість розпоряджатися кимось/чимось, здійснювати вирішальний вплив на долі, поведінку, діяльність людей за допомогою різних засобів. І методологічно, і в плані реальної соціальної практики, такий підхід є цілком виправданий.

Висновки. Відтак, аналіз конституційно-правових основ державної влади в сучасній Україні дає підстави констатувати, що в цілому такі основи є загальноприйнятними, подібними до існуючих у інших країнах, хоча сповна і не обстоюють таку владу. Існує потреба доопрацювання конституційних норм, які закріплюють статус основних гілок влади, зокрема, і в плані більш точного статусу влади Президента України. По-друге, поділ влади та розподіл владних повноважень в новітній Україні недостатньо предметно «розмежовує» владу центру і регіонів, що не сприяє гармонічному поєднанню держави і громадянського суспільства. Більш детального опрацювання потребують також питання, пов'язані з правовими основами, механізмами практичної реалізації державної політики. Це пов'язано з тим, що державна політика є, по суті, надто рухливим, мінливим феноменом. Її сутнісні ознаки, зміст, процеси розробки і особливо практичної реалізації, залежні від багатьох факторів: політичної системи суспільства, політичного режиму, системи влади і інших, про що автор намагалася висловитися у даній статті.

Список використаних джерел

1. Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика : монографія / В.М. Бебик. – К. : МАУП, 2000. – 384 с.

2. Гайдуцький П.І. Незабуті реформи в Україні / П.І. Гайдуцький. – К. : ТОВ «ДКС-центр», 2017. – 852 с.

3. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Міхненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Тропинського, Ю.П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
4. Засоби подолання кризових явищ у системі державного управління: світовий досвід і Україна : наук. записка / відп. ред. В.П. Горбатенко. – К. : Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. – 2011. – 68 с.
5. Кислий П., Вайз Чарльз. Становлення парламентаризму в Україні: на тлі світового досвіду / П.Кислий, Чарльз Вайс. – К. : Абрис. – 2000. – 414 с.
6. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К., 1997. – 78 с.
7. Органи державної влади України : монографія / за ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – 2002. – 592 с.
8. Основи політичної науки: Курс лекцій за ред. Б. Кухти. Ч.3. Політична свідомість і культура / Б. Кухта, Я. Климанська, А. Романюк та ін. – Львів : Кальварія, 1998. – 556 с.
9. Политические системы современности (Очерки) / ответ. ред. Ф. Бурлацкий, В. Чиркин. – М. : Изд-во «Наука», 1978. – 252 с.

References

1. Bebik, V.M. *Basic principles of political science: history, theory, methodology, practice [Bazovi zasady politologii: istorija, teorija, metodologija, praktika]*. Kyiv : MAUP, 2000. Print.
2. Gajdutskiy, P.I. *Unforgettable reforms in Ukraine [Nezabuti reform v Ukraini]*. Kyiv : DKS-centr, 2017. Print.
3. Surmin, Yu.P., Bakumenko, V.D. and Mykhnenko A.M. *Encyclopedic Dictionary of Public Administration [Entsyklopedychnyy Slovnyk z Derzhavnoho Upravlinnya]*. Kovbasyuk, Yu.V., Troshchyns'kij, V.P. and Surmin, Yu.P. (ed.). Kyiv: NADU, 2010. Print.
4. Gorbatenko, V.P. *Means to overcome crisis phenomena in the system of public administration: world experience and Ukraine [Zasoby podolannja kryzovyh javyshch u systemi dergavnogo upravlinnja: svitovyj dosvid i Ukraina]*. Kyiv : Institut dergavy ta prava im. V.M. Koretskogo, 2011. Print.
5. Kyslyj, P. and Vajz Charls. *The formation of parliamentarism in Ukraine: against the background of world experience [Stanovlennja parlamentaryzmu v Ukraini: na tli svitovogo dosvidu]*. Kyiv : Abris, 2000. Print.
6. Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. *The Constitution of Ukraine*. N.p., 28 June 1996. Web. 14 Feb. 2018. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>>.
7. Pogorilko, V.F. *State authorities of Ukraine [Organy dergvnoj vlady Ukrainy]*. Kyiv : Institut dergavy ta prava im. V.M. Koretskogo, 2002. Print.
8. Kuhta, B., Klymans`ka, Ya. and Romanyuk, A. *Fundamentals of political science [Osnovy politychnoj nauky]*. Lviv : Kalvariya, 1998. Print.
9. Burlatskiy, F. and Chirkin, V. *Political systems of the present (Essays) [Politicheskie sistemy sovremennosti (ocherki)]*. Moscow : Nauka, 1978. Print.